

TÜRKİYE KÜTÜPHANELERİ VE TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ (*)

Çeviren :
Mefharet Derer
Milli Kütüphane
Uzmanlarından

Batı memleketlerinde kütüphaneciliği bir kül olarak ele alan kütüphanecilik el kitaplarının (Manuel, Handbuch, Handbook...) sayısı pek çoktur. Bunlar arasında Almanya'da basılan 3 büyük ciltten müteşekkil Handbuch der Bibliothekswissenschaft (kütüphanecilik ilmi elkitabı) mevcut kütüphanecilik manüelleri arasında gerek hacmi, gerekse muhtaviyatı bakımından en geniş, en mükemmel olanıdır. Her bölümü kütüphanecilikte dünya çapında birer otorite olan tanınmış Alman kütüphanecilik bilgileri ve profesörleri tarafından yazılmış olan bu mühim eserin üçüncü cildi dünya kütüphanelerinin ve kütüphaneciliğinin tarihine tahsis edilmiştir. Bu cildin Türk kütüphanelerine ve kütüphaneciliğine ait bölümünün tercümesini aşağıda okuyucularımıza sunuyoruz. Prof. Dr. Joris Vorsius tarafından hazırlanan bu bölüm, eserin 1957 tarihini taşıyan ikinci basımının üçüncü cildinden (sayfa : 897) alınmıştır. Handbuch der Bibliothekswissenschaft'ın ilk nâşiri Prof. Fritz Milkau, ikinci basımının nâşiri Prof. Georg Leyh'tir. Her iki basım Ankara'da Millî Kütüphane'de mevcuttur.

Türkiye modernleşme gayretleri sonucu büyük bir gelişme gösterdiğinden diğer Önasya devletleri içinde en yüksek seviyeye erişmiştir. Siyasi ve kültürel yönden Türkiye'nin yakın çağ tarihi, bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun 1922 yılına kadar yavaş yavaş çökmesiyle, diğer yandan da islâm kültürüne sıkı sıkı bağlı olmasıyla dikkate değer bir durum arz etmektedir. Türkçe eserler ancak 1729 dan beri matbaalarda basılmaktadır. Bu tarihten 1928 yılına kadar basılanların -ki bunlara Türk İnkunabelleri denilmektedir- sayısının aşağı yukarı 30.000 den fazla olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bunun yanında elle kitap yazma modası zamanımıza kadar süregelmiştir. Modern Türkiye'nin yaratıcı-

(*) Joseph Stummvoll, Das Bibliothekswesen der modernen Türkei (Actes du Comité international des bibliothèques. 8 me Session. La Haye 1935 S. 145 - 153). - H. N. Howard, Preliminary Materials for a Survey the Libraries and Archives of Istanbul (Journal of the American Oriental Society 59.1939 S. 227 - 246). - L. S. Thompson, The Libraries of Turkey (The Library Quarterly 22. 1952 S. 270 - 284). - L. S. Thompson, The Availability of Research Materials in the Libraries of Istanbul (Libri 2. 1952/53 S. 297 - 319). - Zur Statistik: Dagher, S. 126 - 159. - M. Gökman, İstanbul kütüphaneleri rehberi. Guide to the Libraries of Istanbul. 3 ed. (Istanbul 1951). - Bibliothekszeitschrift: Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni (Ankara 1952 ff.)

sı Mustafa Kemal'in, Saltanatı (1922) ve Halifeliği (1924) ilgası, Tekkeleri kapatması (1925), tek kadınla evlenmeyi, (1926), modern takvimi ve lâtin harflerini kabul etmesi sayesinde Türkiye, islâmi bağlardan sıyrılmış, batının ilkelerini benimseyen millî bir Türk Devleti haline gelmiştir.

Yeni çağda Türk kütüphaneleri asırlarca geleneksel temeller üzerinde gelişmesine devam etmiş, özellikle 18 ve 19. asırlarda, yani Ahmet III (1705 - 1730) ten Abdülhamit II (1876 - 1909) devrine kadar birçok yazma kütüphaneleri kurulmuş ve gelişmiştir (1). Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de modernleşme yolunda birçok hamleler yapılmıştır. İlk olarak Türk Kütüphaneciliği üzerinde Batının çalışma usulleri etkisini göstermeğe başlamış, Paristeki Amerikan Kütüphanecilik Okulundan (American Library School) yetişmiş olan Fehmi Ethem Karatay, 1925 te İstanbul Üniversite Kütüphanesini Amerikan usullerine göre düzenlemiş ve Onlu Sistemi uygulamıştır. Bunun hemen arkasından Ankara'da ikinci bir adım daha atılmıştır: Türk Hükûmetince davet edilen Josep Stummvoll, 1933 yılında Ankara Üniversitesi Veteriner ve Ziraat Fakültelerinde, Leipzig'deki Alman Kütüphanesi'nin (Deutsche Bücherei) çalışma usullerini örnek alarak modern bir kütüphane kurmuştur. (2) Bu kütüphane Türkiye'nin, Batı'nın ilmî eserlerini bir araya toplayan ilk yerli kütüphanesidir. Fakat Türk kütüphaneciliği gerçek reformunu Adnan Ötügen'e borçludur. A. Ötügen Berlin'deki Prusya Devlet Kütüphanesinde (Preussische Staatsbibliothek) üç yıl kütüphanecilik ilmi tahsil etmiş ve oradan edindiği bilgi ve tecrübesini 1948 yılı Ağustosunda Ankara'da açılan Millî Kütüphane'nin yöneticisi olarak tatbik mevkiine koymuştur. Bu kütüphane kısa zamanda kütüphanecilik alanındaki gelişmelerin müessir bir öncüsü haline gelmiştir.

Ankara'daki Millî Kütüphaneden başka, İstanbul'da, Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne bağlı - küçük küçük kütüphanelerin bir araya toplanmasıyla meydana gelmiş - üç büyük yazmalar kütüphanesi daha vardır. Bunlar Süleymaniye ve Millet Kütüphaneleriyle Beyazıt Kütüphanesidir. İl Kütüphaneleri de keza Millî Eğitim Bakanlığına bağlıdır. Buna karşılık, Ankara ve İstanbul Üniversite Kütüphaneleriyle, müzeler, dernekler ve özel kütüphaneler müstakildir. 1934 yılında çıkarılan bir kanunla matbaalar bazı kütüphanelere bastıkları eserlerden bedelsiz birer nüsha vermeğe mecbur tutulmuşlardır. Bu nü-

(1) Handb. III, 12 S. 238 - 240 (Holter)

(2) J. Stummvoll, Vier Jahre als Bibliothekar im Nahen Osten (Phaidros 1.1947 S.

haları alan kütüphaneler Ankara Millî Kütüphanesi, yine Ankara'da bulunan Genel Kitaphık, İstanbul Üniversite ve Bezayıt Kütüphaneleriyle İzmir Millî Kütüphanesidir. Türkiye 1934 yılındanberi devamlı bir yeni yayınlar bibliyografyası da çıkarmaktadır. Bu iş açılışından bu yana Ankara Millî Kütüphanesi ve 1952 de ona bağlı kurulan Türkiye Bibliyografya Enstitüsü tarafından titizlikle yürütülmektedir. Daha önceden kütüphanecilik alanında elbirliğiyle çalışmaya doğru mütevazı adımlar da atılmıştır: 1949 yılında bir Kütüphaneciler Derneği kurulmuştur, bu dernek 1952 den beri mesleki bir dergi yayınlamaktadır, Adnan Ötügen Ankara Üniversitesinde kütüphanecilik kursları yapmaktadır ve nihayet Millî Eğitim Bakanlığınca 1943 te basılmağa başlanan, İstanbul kütüphanelerindeki tarihî - coğrafi el yazmalarını gösterir bir toplu katalog ile, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesiyle Ankara Millî Kütüphanesi Mikروفilm Bölümlerinin çalışmaları sayesinde, kütüphane mevcutlarının tanıtılması mümkün olmuştur. Bütün bu gayretlere rağmen şunu söylemek gerekmektedir ki, bugün Türk kütüphaneciliği daha henüz iyi yetişmiş personelden, devamlı neşriyatın temini için gereken paradan ve ihtiyaca uygun nitelikte binadan yoksundur ve genellikle Batı'nın ilmi literatürünü temin edebilme imkânlarından çok uzaktır.

Muhtelif kütüphaneler: Türk Kütüphaneleri aralarında, biri diğeri-ne nazara daha kıymetli yazma veya basma eser ihtiva eden çeşitli gruplara ayrılabilir. Çoğu İstanbul'da bulunan türkçe, arapça ve farsça el yazmalarının en zengin koleksiyonlarına sahip olma şerefi bütün Önyasya Devletleri içinde Türkiye'ye aittir. Bütün bu yazmalar kütüphaneleri içinde, 1916 da halkın istifadesine açılmış olan meşhur İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi de en başta gelmektedir, cem'an 50.000 yazma ve 10.000 matbu eser ihtiva eden 52 küçük kütüphanenin birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. İstanbul'da bulunan diğer önemli yazmalar kütüphaneleri şunlardır: Arapça ve türkçe 13.000 yazmasıyla Millet Kütüphanesi, en eski kütüphanelerden biri olan ve yunanca yazmaları da ihtiva eden Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (1), Ayasofya ve Nuruosmaniye kütüphaneleri v.b. Bunların yanında yalnız el yazmalarıyla değil aynı zamanda Oriental matbu koleksiyonlarıyla önem kazanmış kütüphaneler de vardır. Meselâ 1872 yılında Abdülhamit II tarafından kurulmuş olan İstanbul Beyazıt Kütüphanesinin mevcudu 11.000 yazmayla daha henüz bir kısmı kataloglanmamış olan 100.000 kadar matbu eserden müteşekkildir. İstanbul Üniversite Kütüphanesini de bu gurupta zikredilebilir, zira koleksiyonları arasında fevkalâde güzel ve çeşitli tarzda tezhiplerle

(1) A. Deissmann, Sorschungen und Funde im Serai (Berlin 1933).

süslenmiş 20.000 kadar yazma eserle bütün dünyada tek bir tanedir. İstanbul'un muazzam yazma koleksiyonlarıyla asla boy ölçüşememekle beraber Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi de 13.000 ciltlik önemli bir yazma koleksiyonuna sahiptir. Şayet, hangi kütüphanelerde - Türk İnkunabelleri denilen - arap harfleriyle yazılmış türkçe matbu eserleri araştırabileceğimiz sorulursa, bu konuda faydalanabileceğimiz kütüphaneleri şöyle sıralayabiliriz: 170.000 ciltlik kitap mevcudu ile, 1928 den önce ve, hemen hemen hepsi ilk Türk matbaacısı İbrahim Müteferrika tarafından basılan eserlerin eksriyetine sahip bulunan İstanbul Üniversite Kütüphanesi en başta gelmektedir. Bundan sonra, basılan eski harfli türkçe kitapların yarısını (15.000 cilt) toplayabilmiş olan Ankara Millî Kütüphanesi söylenebilir. 1920 de kurulan ve bir süre önce Millî Kütüphane olması düşünülmüş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesiyle, (92.000 cilt) Ankara'daki Genel Kitaplık eski türkçe matbu eserler yönünden oldukça zengindirler. Bundan başka kendi ilmî sahalarıyla sınırlanmış olan ihtisas kütüphanelerinden, Ankara'da bulunan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu Kütüphaneleri ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü kütüphanesi (41.000 cilt) bu arada sayılabilir.